

Олександр Головко

**Спішська угода 1214 р. угорського
короля Андрія II і краківського князя
Лешка Бялого та її наслідки**

У статті розглянуто історію укладення угоди між угорським королем Андрієм II і краківським князем Лешком Бялим щодо підкорення Галицької землі та участь у реалізації цієї домовленості римського папи Інокентія III. Водночас доводиться, що невдача Спішського договору обумовлена як протиріччями між суб'єктами його підписання, так і спротивом населення Прикарпаття, а також діями сусідів — давньоруських князів, зокрема, тодішнього новгородського князя Мстислава Мстиславича.

Ключові слова: *Королівство Угорщина, Краківське князівство, римська курія, міждержавна угода, антиокупаційні виступи*

В статье рассмотрена история оформления соглашения между венгерским королем Андреем II и краковским князем Лешко Бялым о подчинении Галицкой земли и участие в реализации этой договоренности римского папы Иннокентия III. Вместе с тем, утверждается, что неудача Спешского договора была вызвана как противоречиями между субъектами его подписания, так и сопротивлением населения Прикарпатья, а также действиями соседей — древнерусских князей, в том числе тогдашнего новгородского князя Мстислава Мстиславича.

Ключевые слова: *Королівство Венгрия, Краковское княжество, римская курія, міжгосударственное соглашение, антиокупаційні виступлення*

In paper has been investigated agreement between the Hungarian king Andrew II and Krakow prince Leshko Bialy about subordination of Galych land. It indicated that fail of Spish agreement depended on misunderstanding between Hungarian king and Krakow prince, resistance of people of Galych land and action of Rus' princes, especially contemporary Novgorod prince Mstyslav Mstyslavovych.

Keywords: *Kingdom of Hungary, Krakow duchy, Roman curia, intergovernmental agreement, anti-occupation actions*

Під 6719 р.¹ Галицько-Волинський літопис повідомляє: «Лєстько (Лєшко Бялий (Білий), краківський князь в 1194–1227 рр. — *О.Г.*) же посла (до угорського короля Андрія (Ендре) II (1205–1236 рр. — *О.Г.*) посла свого Лєсьтича и Пакослава воеводу, рекый: “Не єсть лепо боярину княжити в Галичи, но поими дщєрь мою за сына свого Коломана и посади и в Галичи”. Улюби же король свето сь Пакославль, и снєся сь Лєстьком во Зьпиши и поя дщєрь єго за сына свои и послав и я Володислава в Галичи, заточи и. И в том заточєньи умре»².

Нагадаємо, що після трагічної загибелі галицько-волинського князя Романа Мстиславича біля польського міста Завихосту в червні 1205 р. угорський королівський двір докладав значних зусиль для поширення свого впливу на Галичину. Галицько-Волинський літопис рясніє повідомленнями про походи угорської армії на Русь, активну дипломатичну діяльність угорського короля Андрія II, що здійснювалася в рамках проведення східної політики Королівства Угорщина. Проте вивчення цієї інформації свідчить не тільки про активність угорської панівної верхівки, а і про недостатню ефективність намірів королівської адміністрації щодо реалізації цієї політики³. Андрій II надавав допомогу нащадкам Романа Мстиславича — княгині-регентші Анні, її малолітнім синам Данилові та Васильку, вступав у взаємодію з чернігівськими князями Ігоревичами, «пряником і нагаєм» перетягував на свій бік галицьких магнатів, робив спроби встановлення в Галицькій землі прямого окупаційного режиму, проте все це не призводило до бажаного для угорців результату — встановлення стабільного панування Королівства Угорщина в Галичині⁴. Галицька і особливо Волинська землі в цей же час постійно перебували у центрі уваги краківського князя Лєшка і його брата мазовецького князя Конрада, проте якихось значних і стабільних позитивних результатів східна політика польських князівств також не приносила⁵.

¹ Дослідження Галицько-Волинського літопису засвідчує, що події, позначені під 6719 р., насправді мали місце в 1214–1215 рр. Див. *Грушевський М.С.* Хронологія подій Галицько-Волинської літописи // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Вип. 3. — Львів, 1901. — С. 14.

² Полное собрание русских летописей (далее — ПСРЛ). — Т. 2: Ипатьевская летопись. — СПб., 1908. — Стб. 730–731.

³ *Головко О.Б.* Політика королівства Угорщини щодо Південно-Західної Русі в першій половині XIII ст. // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — Вип. 15. — К., 2006. — С. 153–171; *Його ж.* Східна політика угорського короля Андрія II (перша третина XIII ст.) // Україно-угорські етюди. — Вип. 1. — Львів, 2010. — С. 120–141.

⁴ *Головко О.Б.* Боярська «фронда» в Галичі // Пам'ять століть. — 2002. — № 5. — С. 49–60.

⁵ *Włodarski B.* Polska i Ruś: 1194–1340. — Warszawa, 1966. — 326 s.

В пропонованій статті автор ставить за мету розглянути історію угорсько-польських відносин у середині другого десятиліття XIII ст., а саме дипломатичних переговорів навколо Південно-Західної Русі, причин виникнення ідеї підписання угоди угорським королем Андрієм (Ендре) II і краківським князем Лешком Бялим у м. Спіші, її реалізації та обставин, що призвели до зриву угорсько-краківської домовленості.

Як відомо, після двох поспіль (у 1211 та 1212 рр.) походів угорців на підтримку нащадків Романа Мстиславича — його вдови Анни та малолітніх синів Данила та Василька, третя військова кампанія короля Андрія II на Галич, що розпочалася влітку 1213 р., проходила за іншим сценарієм. Галицько-Волинський літопис повідомляє про звільнення тоді з-під арешту в Угорщині ворога Романовичів Владислава Кормильчича та підготовку угорської армії до походу на схід («Король же пусти Володислава, и собра много вой и иде на Галичь»⁶).

Звільнення Андрієм II могутнього та амбітного галицького вельможи, вірогідно, слід пояснювати бажанням угорського монарха використати його значний авторитет в Галицькій землі для реалізації своїх планів поширення угорського впливу на Прикарпаття. В.Т. Пашуто вважає, що Владислав в обмін на свободу пообіцяв «наперед триматися угорської політики»⁷. Але з самого початку військова акція угорського короля зіштовхнулася з великими проблемами, які ставили під сумнів можливість її успішного завершення.

На самому початку походу в Угорщині спалахнув бунт проти дружини Андрія II Гертруди Меранської, котра навела до країни своїх чисельних германських родичів. У вересні 1213 р., коли король із військом на шляху на Русь перебував в Лелесовому монастирі (Словаччина), на нього здійснити замах. Після цього Андрій II, отримавши повідомлення про загибель Гертруди, залишив військо та повернувся додому. Далі похід угорських полків на Галич фактично відбувався під керівництвом Владислава Кормильчича, який невдовзі у повній мірі скористався результатами військової виправи.

На той час галицький князь Мстислав Ярославич, довідавшись про наближення суперника («уведав королеву рать велику»), покинув столицю Галичини і повернувся на Волинь до свого міста Пересопниця. А згодом в Галичі сталася нечувана подія: «Володислав же воеха в Галичь, и вокняжися и седе на столе»⁸.

Ще у середині XIX ст. відомий дослідник історії Галичини та Волині княжої доби Д. Зубрицький зазначав, що в історії Русі не було такого факту, за винятком Аскольда та Діра, коли б боярин став князем⁹. «Це було

⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 729.

⁷ Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — М., 1950. — С. 199.

⁸ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 729.

⁹ Зубрицкий Д. История древнего Галичско-русского княжества. — Ч. 3. — Львов, 1855. — С. 47.

нечуваним порушенням феодальної ієрархії Давньої Русі, — коментує цю подію М.Ф. Котляр, — за суворими правилами якої князем міг бути лише той, хто ним народився»¹⁰. П. Грицак висловлює цікаву версію, що Володислав Кормильчич під час свого перебування в Угорщині довідався про обставини приходу до влади у Болгарії місцевих вельмож Івана та Петра Асеня, які стали володарями відновленого Болгарського царства, і вирішив використати їх досвід в Галицькій землі¹¹. На нашу думку, якщо буквально не сприймати риторично-оціночні моменти літопису, то цілком вірогідним все ж виглядає позиція київського дослідника М. Дашкевича та польського вченого Л. Дроба. М. Дашкевич писав, що «Владислав управляв Галичем за згодою Андрія і у деякій залежності від нього»¹². Л. Дроба вважав, що Владислав тоді став фактично намісником угорського короля в Галичі, який реально мав всю повноту влади в столиці прикарпатської землі¹³.

Розвиток подій 1213 р. показав княгині Анні та її оточенню примарність всіх їх розрахунків на допомогу Андрія II. На такий висновок, ймовірно, мали вплинути складна політична ситуація в самій Угорщині та постійні загравання її двору з галицьким боярством. Саме тому, за словами літописця, «Данил же отъиде с матерью своею в Ляхи, отпросився от короля»¹⁴. Це повідомлення є дуже цікавим. Перш за все воно фіксує розрив ділових взаємин між Романовичами та угорським королем, а також засвідчує можливий початок активної власної діяльності Данила, який вийшов з-під контролю Андрія II. Молодий Данило відвідав в Польщі Лешка Бялого, де в другій половині 1213 р. домовився про спільну боротьбу проти галицького боярина Владислава та його союзників.

До коаліції Лешка та Данила були залучені також волинські князі Мстислав Ярославич пересопницький, Олександр Всеволодович володимирський з братом Всеволодом белзьким. Літописець відзначає, що кожний з них прийшов «со своими вои», але «бе бо вой Данилов болши и креплейши, бяху бояре велиции отца его вси у него»¹⁵. Є підстави твердити, що ця згадка не є тільки риторичним прийомом галицького книжника. В цей час відбувається значний перелом у взаєминах Романовичів з волинським боярством, без якого навряд чи князі невеликого Кам'янецького князівства, який у той час належав Романовичам, зуміли б вийти на перший план політичного життя Південно-Західної Русі. Саме такий підхід до реалій політичних подій

¹⁰ Котляр М.Ф. Данило Галицький. Біографічний нарис. — К., 2002. — С. 115.

¹¹ Грицак П. Галицько-Волинська держава. — Нью-Йорк, 1958. — С. 66.

¹² Дашкевич Н.П. Княжение Даниила по русским и иностранным известиям. — К., 1873. — С. 47.

¹³ Droba L. Stosunki Leszka Bialego z Rusią i Węgrami. — Kraków, 1881. — S. 39. Див. також: *Ejusd.* Stosunki Leszka Bialego z Rusią i Węgrami // *Rozprawy Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności.* — Т. XIII. — Kraków, 1881. — S. 361–429.

¹⁴ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 729.

¹⁵ Там же. — Стб. 729–730.

середини другого десятиліття XIII ст. на Волині дозволяє зрозуміти причини періодичних коливань малопольського князя Лешка від ворожнечі до приязних кроків у стосунках з Данилом¹⁶.

Весною 1214 р. малопольсько-волинське військо перейшло кордон Галичини, попрямувало до столиці князівства. На річці Бібрка (лівий приток Дністра) відбулася битва. З боку волинсько-малопольської коаліції в ній, крім поляків, взяли участь полки Данила на чолі з воєводою Мирославом та тисяцьким Дем'яном, а також військо Мстислава пересопницького. Знаково, що з останнім йшли галицькі бояри Гліб Зеремеевич та Юрій Прокопович («...а от Мъстислава Глеб Зеремеевичъ и Прокопъича Юрье»). Це свідчить про існування різних таборів галицьких магнатів, серед яких були противники Владислава Кормильчича. На чолі галицького війська, якому допомагали угорські та чеські найманці, стояв сам Владислав Кормильчич. Перемогу на Бібрці святкували поляки та волиняни, але у подальшому їм не вдалося взяти Галич¹⁷.

Невдовзі у Кракові знову розпочалися переговори Романовичів з князем Лешком, під час яких сюди надійшло повідомлення про напад угорського війська на Малу Польщу. Остерігаючись подальших агресивних дій з боку Королівства Угорщина, Лешко за порадою свого наближеного краківського воєводи Пакослава вирішив шукати спільну мову у своїй політиці на сході з угорським королем, для чого надіслав до Угорщини свого посла.

З наведеного на початку нашої статті тексту літопису про це посольство складається враження, що польську дипломатичну місію очолювали дві особи — Лесткович і Пакослав¹⁸, але О. Лихачова висловлює цілком вірогідне припущення, що на чолі дипломатичної місії поляків стояла лише одна персона — краківський воєвода Пакослав Лесткович (Старий)¹⁹. Зазначимо, що цей воєвода з роду Авданців протягом довгого часу був одним з найбільш потужних і авторитетних малопольських вельмож²⁰. Саме йому, вірогідно, і належала ідея вирішити на користь Кракова ситуацію в Галицькій землі.

Пропозиція польських послів, які прибули до Угорщини, знайти спільний знаменник у діях Краківського князівства і Королівства Угорщина на Русі була сприятливо сприйнята королем Андрієм II, оскільки в попередній час всі спроби угорського двору добитися встановлення стабільного і

¹⁶ Головка А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — первой трети XIII вв. — К., 1988. — С. 91.

¹⁷ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 730.

¹⁸ Droba L. Stosunki Leszka Białego z Rusią i Węgrami. — S. 41.

¹⁹ Див.: Лихачева О.П. Комментарий // Памятники литературы Древней Руси. XIII век. — М., 1981. — С. 249, 545.

²⁰ Bieniak J. Pakosław Stary // Polski Słownik Biograficzny. — Kraków, 1980. — Т. 25. — С. 38–42; Bartnicki M. Elita księstwa Krakowsko-Sandomirskiego wobec stosunków z księstwami ruskimi w XIII wieku // Соціум. Альманах соціальної історії. — К., 2007. — Вип. 7. — С. 15–19.

сприятливого для королівської адміністрації режиму в Галицькій землі не мали успіху. Позитивні результати місії Пакослава до Угорщини дали підставу для швидкої організації і проведення зустрічі Лешка з угорським королем Андрієм II, яка відбулася орієнтовно восени 1214 р. у словацькому місті Спіші (Сепеші). Під час переговорів сторони обговорили перш за все можливість спільних воєнних дій проти Галичини, щоб позбавити влади Владислава Кормильчича.

Умовою укладання міждержавної угоди, гарантування її виконання мало стати оформлення матримоніального союзу двох володарських родин. Зазначимо, що суб'єктам цього мар'яжу угорському королевичу Коломану на час укладення угоди було п'ять років, а його нареченій, дочці Лешка Бялого Соломії — три. Однозначно, запропонувавши укласти угоду, малопольська адміністрація прагнула скористатися складною ситуацією в Угорщині, що виникла внаслідок внутрішньополітичних конфліктів. За її умовами, краківський князь Лешко мав отримати у володіння галицьке Перемишльське князівство, а його воєвода Пакослав — галицьку Любачевську округу. Королю Андрію II мала відійти більша частина Галицької землі, а в самому Галичі володарем мав стати Коломан. Отже, за Спішською угодою фактично відбувся поділ Галицької землі між Королівством Угорщина і Малопольським князівством.

Галицько-Волинський літопис пише про угоду Андрія і Лешка: «Король посади сына своего в Галичи, а Лестькови да Перемышль, а Пакославу Любачев»²¹. Передача Любачева Пакославу, безумовно, свідчила про особливу роль краківського воєводи у встановленні угорсько-малопольської домовленості. Однак, як це справедливо вважав ще Д. Зубрицький, Пакослав не був повноправним володарем володіння, оскільки, як його власник, підкорявся у васальному відношенні Лешкові²². Передача Західної Галичини Кракову свідчила про значні поступки Андрія II на користь своїх нових союзників.

Невдовзі угорське і краківське війська розпочали війну в Галицькій землі. Під час походу на схід, який проходив наприкінці осені — на початку зими 1214 р., спільна армія перемогла військо боярина і зайняла Галич, де Владислава Кормильчича було арештовано та ув'язнено до темниці, де він згодом і помер²³.

²¹ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 731.

²² Зубрицький Д. История Древнего Галичско-Русского княжества. — Ч. 3. — С. 59.

²³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 731; Шараневич И. История Галицко-Володимирской Руси. От найдавніших времен до року 1453. — Львов, 1863. — С. 74. Івано-франківський дослідник М.М. Волощук висловлює думку про те, що після переїзду до Угорщини Кормильчич не був убитий, а отримав земельні володіння і певний час тут мешкав (Див.: Волощук М. Незвестные страницы биографии галицкого боярина Володислава Кормильчича (1214–1232 гг.) // Древняя Русь. Вопросы медиевистики. — № 3 (41). — 2010. — С. 17–26.

Після інформації про передачу Лешку Перемишля, а Пакославу Любачева галицький літописець повідомляє про важливі події на Волині. Саме тоді, за порадою того ж Пакослава, краківський володар добивається від князя Олександра Всеволодовича передачі міста Володимира Романовичам: «Светом же Пакославим Лестько посла ко Александрови, рекый: “Дай Володимерь Романовичема Данилови и Василькови. Не даси ли, иду на тя и с Романовичема”. Оному же не давшю, Лестько же посади Романовичи в Володимери»²⁴. М. Грушевський вважає, що повернення головного міста Волині — це одна з статей договору між Лешком та Андрієм II. Тим самим, на думку вченого, угорський та малопольський монархи хотіли компенсувати Романовичам втрату ними Галицької землі²⁵. Проте зміст літописного тексту не дає підстав для підтвердження такого погляду.

При оцінці подій 1214 р., зокрема, польської та угорської політики на Русі, дослідники часто перебувають в полоні історіографічного стереотипу. Політична діяльність сусідніх країн розглядається в двох крайніх площинах: або як дружні, або як ворожі дії по відношенню до західноруських князівств. Існують підстави вважати, що такий підхід є спрощенням історичних реалій. Крім агресивного прагнення поширити вплив на сусідню державу, у Польщі були певні кола, зацікавлені у розвитку безконфліктних відносин між східнопольськими князівствами і Південно-Західною Руссю. Ці тенденції в поведінці частини малопольської еліти літописець відбив у риторичному вислові щодо ініціатора Спішської угоди краківського воєводи Пакослава: «Пакослав бо бе приятель и Романовой и детям ея»²⁶. Використання порівняно невеликого кола джерел схиляє люблінського дослідника М. Бартицького до цілком вірогідного висновку про те, що краківський каштелян Пакослав Старий належав до кола краківсько-сандомирських вельмож, які орієнтувалися на мирний розвиток взаємин Малої Польщі з волинськими князями Романовичами²⁷.

Згода на повернення Романовичам міста Володимира Лешком Бялим в умовах значного підсилення позицій Кракова на сході, в контексті ознайомлення з текстом Галицько-Волинського літопису і загального уявлення про протистояння польських князів і Романовичів виглядає як невдача краківської дипломатії. В свій час ми наголошували на тому, що для того, щоб зберегти за собою «Забузькі міста» і закріпитися в Західній Галичині (згідно з угодою в Спіші), Лешко Бялий, котрий не мав достатньо сил для

²⁴ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 731.

²⁵ Грушевський М.С. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. — С. 14; Його ж. Історія України-Руси. — Т. 3. — Львів, 1905. — С. 13.

²⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 731.

²⁷ Bartnicki M. Elita księstwa Krakowsko-Sandomirskiego wobec stosunków z księstwami ruskimi w XIII wieku. — S. 16–17.

підкорення собі всієї Волині, був вимушений підтримати Данила та його родичів, які в цей час набували великої ваги на Волині²⁸.

Проте при оцінці цієї події більш вірогідним виглядає дещо інший підхід. На момент підписання Спішської угоди на Волині (по крайній мірі у західній її частині) володарював сильний і досить авторитетний Олександр Всеволодович. Скориставшись підсиленням позицій на Русі внаслідок укладених умов, Лешко рокирвою з володимирським столом хотів обмежити позиції потужного князя Олександра, привівши до влади у Володимирі більш слабку на той момент князівську родину. Нагадаємо, що Романовичі на початку 1214 р. володіли лише Тихомльською та Перемисьською волостями. Водночас поляки, вірогідно, підсилили тоді свої позиції у забузьких волостях Волині: Угровеській і Берестейській. У зв'язку з цим ми не можемо погодитися з думкою згаданого вище М. Бартницького, що Лешко під впливом Пакослава вирішив позбавити Володимира «свого тогочасного союзника» Олександра Всеволодовича на користь Романовичів²⁹.

Оскільки процес зміни системи володарювання у Галицькій землі склався з попередніх переговорів краківських та угорських дипломатів, підписання угоди у Спіші, оформлення матримоніального союзу малолітнього Коломана та трирічної доньки Лешка III, згодом коронації Коломана як короля Галицького королівства у складі Королівства Угорщина, важко чітко визначити, коли саме відбувся процес передачі міста Володимира Романовичам. У свій час ми висловили думку, що ця подія сталася ще до укладення угорсько-краківської угоди³⁰. Але, ймовірно, зміна влади у Володимирі відбулася паралельно із зміною системи володарювання в Галицькій землі. Можливо, що місто Володимир було забрано у Олександра під час походу краківського війська до Галицької землі, де воно, об'єднавшись з угорською армією, воювало з полками Владислава Кормільчича.

Можна думати, що передача міста Володимира мала б задовольнити і громадську думку на Русі, оскільки реалізація прагнень на повернення спадщини князя Романа Мстиславича відбувалася в руслі публічних гасел краківського двору, володар якого постійно заявляв про свою підтримку Романовичів. Якщо запропонована версія є правильною, то можна погодитися з думкою німецького історика Г. Роде, який відзначає посилення Польщі на сході саме після цих заходів малопольської адміністрації³¹.

²⁸ Головка О.Б. Корона Данила Галицького. Волинь і Галичина в державно-політичному розвитку Центрально-Східної Європи раннього та класичного середньовіччя. — К., 2006. — С. 277.

²⁹ Bartnicki M. Elita księstwa Krakowsko-Sandomirskiego wobec stosunków z księstwami ruskimi w XIII wieku. — S. 16.

³⁰ Головка А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — первой трети XIII вв. — С. 94.

³¹ Rhode G. Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung. — Bd. 1 — Köln-Graz, 1955. — S. 106–107; *пор.: Wilkiewicz-*

Ця версія, на наш погляд, може допомогти у пошуках відповіді на питання про витoki нового конфлікту між Краківським князівством і Королівством Угорщина, що стався вже після позбавлення влади у Галичі Владислава Кормильчича. Помітне підсилення позицій Лешка Бялого у Південно-Західній Русі йшло у розріз з політикою тут угорців. Можливо, що Західна Галичина (Перемишльська волость і Любачів) мала б бути повернута Коломану як вено після офіційного оформлення його шлюбу з дочкою Лешка Соломією, однак її батько не виконав цю умову.

До справи реалізації Спішської угоди монархи вимушені були залучити авторитетного ієрарха католицької церкви папу Інокентія III. Саме він мав не тільки дати згоду на здійснення шлюбу неповнолітніх дітей Андрія II і Лешка, а й дозволити провести коронацію Коломана як короля Галичини. Католицький першоієрарх останнім фактично дезавуював всі попередні обіцянки Кракова і Буди щодо підтримки претензій молодого князя Данила Романовича на Галич. За все це Андрій II і Лешко повинні були дати згоду на проведення активної місіонерської діяльності католицького духовенства у Південній Русі.

Ще у 1207 р. папа римський Інокентій III звернувся з посланням до всіх єпископів, кліру та народу Русі із закликом, щоб православні Східної Європи підкорилися курії: «Країна греків і її церква майже повністю повернулася до визнання апостольського престолу й підкорилася його розпорядженням, тому видається оманною, що частина не об'єднується з цілим і що часткове відколось від загального»³². У тому ж році папа направив на схід католицьку місію на чолі із кардиналом Григорієм, яка повинна була здійснити перехід християн Галицької землі під владу римської курії³³. Як здається, місія Григорія не дала результатів. По крайній мірі, про них ми не маємо інформації, можливо, тому, що тоді до влади у Галичі прийшли православні князі з чернігівської династії Ігоревичів.

Про взаємодію угорського королівського двору з папським престолом із питань одруження та коронації Коломана розповідає лист до Інокентія III короля Андрія II, який, вочевидь, було підготовлено королівською канцелярією під час або відразу ж після укладення договору у Спіші (осінь 1214 р.). В ньому король просить папу, щоб той доручив естергомському архієпископу Іоанну провести коронацію його сина Коломана як короля Галичини: «Хочемо довести до Вашої святості, що володарі та народ Галіції, від імені яких ми ведемо мову, принизливо просять нас, щоб ми сина нашого

Wawrzyńczykowa A. Ze studiów nad polityką polską na Rusi na przełomie XII–XIII w. // Atenium Wileńskie. — 1937. — R. XII. — № 3. — S. 24.

³² *Historica Russiae Monumenta / Ed. A. Turgenew. — T. 1. — Petropoli, 1841. — P. 3–4.*

³³ *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis. Studio et opera G. Fejer. — T. 3. — V. 1. — Budae, 1829. — P. 54–56; Abraham W. Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. — T. 1. — Lwów, 1904. — S. 101.*

Коломана поставили над ними королем, а також про бажання здійснювати подорож у єднанні з святою Римською церквою і у служінні їй, але щоб їм було дозволено від власних обрядів не відходити. Щоб ця задумка, така важлива як для нас, так і для Вас, не зустріла перепон через відстрочку, що може виникнути через те, що ми будемо довго очікувати легата, призначеного Вами для виконання цієї справи, тому просимо Вашу святість доручити досточтимому у Христі отцю нашому І. (Іоанну. — *Авт.*), Архієпископу Стрігонському (Естергомському. — *Авт.*), повноваження, на підставі яких він зміг помазати нашого сина у королі та взяв з нього клятву щодо підкорення святій Римській церкві»³⁴. Розглядаючи східну політику Королівства Угорщина цього часу, відомий російський історик В.П. Шушарін пише: «Дії угорських королів свідчать про їх прагнення об'єднати Галицьке князівство з Угорщиною особистою унією на підставі визнання її галицьким боярством (як це мало місце в Хорватії)»³⁵.

Іноземна окупація Галицької землі після укладення Спішської угоди викликала велике незадоволення місцевого населення. В Воскресенському літописі під 1214 р. збереглася оригінальна звістка про галицькі події: «Король угорський посади сына в Галичи, а епископа и попы изгна из церкви, а свои приведе латыньскыя на службу»³⁶. Деяко інакше про це пише Ніконовський літопис: «Того же лета Угорский король посади сына своего в Галиче, и церкви претвори в латынскую службу»³⁷. Ці літописні свідчення узгоджуються з повідомленнями сучасних щодо подій іноземних джерел, де відзначається як боротьба населення Галичини проти угорського панування, так і діалог короля Андрія II з курією, яка прагнула поширити на Південно-Західну Русь католицьку релігію.

Невдовзі після укладення Спішської угоди стався (про що вже коротко згадувалось) конфлікт Угорщини та Малої Польщі: «Король отъя Перемысль от Лестька и Любачев»³⁸. М.С. Грушевський та М.Ф. Котляр відносять цю подію на 1216 р.³⁹ Нам здається, що датування — кінець 1214 — початок 1215 р. — має більше підстав, оскільки відповідає змісту джерел. Л. Дроба вважає, що конфлікт монархів був викликаний невдоволенням Андрія II передачею Лешком Володимира Данилові⁴⁰. Проте корені непо-

³⁴ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis... — Т. 3. — V. 1. — P. 163–164; Vetera Monumenta Historica Hungariam sacram Illustrantia / Ed. A. Theiner. — Т. 1. — Romae, 1859. — P. 1.

³⁵ История Венгрии. — Т. 1. — М., 1971. — С. 143.

³⁶ ПСРЛ. — Т. 7: Воскресенская летопись. — СПб., 1856. — С. 117.

³⁷ ПСРЛ. — Т. 10: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. — СПб., 1885. — С. 66.

³⁸ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 731.

³⁹ Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. — С. 14; Котляр М.Ф. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. — К., 2002. — С. 107.

⁴⁰ Droba L. Stosunki Leszka Białego z Rusią i Węgrami. — S. 47.

розуміння володарів слід шукати, як здається, у загальному підсиленні Лешка у Південно-Західній Русі і особливо в Галичині. Для розуміння суті конфлікту та встановлення його хронології велике значення має розгляд наступного листа короля Андрія II до римського папи Інокентія III.

У другому посланні угорський король висловлює вдячність понтифіку за допомогу у проведенні коронації Коломана і докладно розповідає про подальші за нею події в Галичині. Зокрема, Андрій II пише: «Проте останнім часом народ Галіції, відмовившись від присяги на вірність, не тільки відступив від свого Короля, але також, зібравши військо з навколишніх русинів, обложив галицький замок, в якому перебував наш син з невеликим загоном. У зв'язку з цим нам довелося негайно відкласти складання належного пошанування Вашій папській милості за батьківську ласку, бо навіть не могли чекати на повернення свого війська»⁴¹.

В листі угорський монарх звертається до Інокентія III за дипломатичним посередництвом, просить, щоб той вплинув на краківського князя Лешка у плані військової допомоги угорцям у боротьбі з бунтівними галичанами: «А зараз ми просимо, щоб Ваша папська милість відправила свого посла з посланням до нашого родича Л., Князя Польщі, де б схвалювалося наше родичання через шлюб нашого сина з його дочкою і із закликом до нього, щоб він разом з нами виступив проти ворогів на захист Галіції, перш за все проти галичан, котрі не тримаються у покорі своєму королю і не дотримуються присяги святій Римській церкві»⁴². Оскільки Андрій II в листі обіцяв Інокентію III прислати на Вселенський собор католицької церкви, який відбувся у листопаді 1215 р., «Єпископів Рутенів (Episcopos Ruthenorum)»⁴³, можна припустити, враховуючи хронологію подій, що другий лист було написано десь у середині 1215 р.

В джерелах немає інформації про місце та обставини коронації Коломана. Проте можна погодитися з висновком, зробленим польським істориком Г. Лябудою на підставі аналізу означених двох листів Андрія II до папи Інокентія III, що ця подія відбулася в Галичі. Саме цією обставиною можна пояснити прохання Андрія II до папи надіслати Коломанові королівську корону, що підняла б його авторитет в очах підданих⁴⁴.

Є підстави припускати, що під час коронації, яка відбулася на початку 1215 р., королевич Коломан був вінчаний архієпископом Іваном не короною, а діадемою (вінцем): «Окрім цього, просимо Вашу Святість, щоб золоту корону Королівства нашому сину надіслали, відповідну королівському

⁴¹ Codex diplomaticus Arpadianus continuator. Árpádkori új okmánytár. Ed. G. Wenzel. — Budapest, 1867. — № 227. — P. 374.

⁴² Ibid. — P. 374–375.

⁴³ Ibid. — P. 374.

⁴⁴ Labuda G. Zaginiona kronika z pierwszej polowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza: Próba rekonstrukcji. — Poznań, 1983. — С. 33–35.

титулові, і через прихильного нашого довіреного переслали в найближчий час, щоб він міг втішитися як помазанням на Короля, одержаним від Апостольського Престолу, так і короною, одержаною завдяки вашій щедрості, і завдяки цьому міг здобути належну почесність своїх підданих, а у сусідів Королівства належне тривале визнання»⁴⁵. Наведений епізод свідчить про велике значення інсигніїв королівської влади в ідеології тодішнього середньовічного, у нашому випадку угорського, суспільства.

Розглядаючи питання про змагання різних монарших родин за галицький стіл, Л.В. Войтович вважає, що претензії на Галич у Арпадів мали більш законні підстави, ніж у Романовичів⁴⁶. Як нам здається, з цим твердженням важко погодитися, оскільки аналіз політичного життя Русі засвідчує, що православне населення її південно-західного регіону зовсім по-різному ставилося до представників династії Рюриковичів і до іноземних династій, які претендували на руські землі.

Для цього варто згадати епізод з історії Галичини 1189 р., коли київський князь Святослав Всеволодович таємно вступив у переговори з угорським королем Белою про спільне володіння Прикарпаттям. Отже, князь Святослав хотів, в обхід овруцького князя Рюрика Ростиславича та волинського князя Романа Мстиславича, шляхом компромісу з іноземцями — угорцями — добитися поширення свого впливу на Прикарпаття. На початку 1189 р. до князя Святослава прийшло посольство від угорців, які запросили до Галича на переговори про подальшу долю Галицької землі його сина Гліба: «Святослав же утаився Рюрика, ухотяся творяше, яко же дадять ему Галич, и посла сына своего Глеба ко королеви»⁴⁷.

Цим планам Бели III створити систему спільного угорсько-київського контролю над Галичиною не судилося здійснитися, бо про таємну дипломатію угорського короля, Святослава та Гліба довідався Рюрик. Овруцький князь звинуватив Святослава Всеволодовича у порушенні спільних угод, а у боротьбі проти створення альянсу київського князя з угорцями Рюрик Ростиславич широко використовує «громадську думку». В справу втрутилася верхівка православної церкви. При цьому ідеологічною підставою стало уявлення про належність всіх східнослов'янських земель представникам династії Рюриковичів, яке було поширене в княжу добу.

Київський митрополит Никифор у зверненні до Святослава і Рюрика заявив, що є неприпустимим, коли «отчину» тримають іноземці, і закликав князів почати боротьбу з ними («Молвяшетъ бо и митрополитъ Святославу и Рюрики: “Се иноплемьници оттяли отчину вашу, а лепо вы бы потру-

⁴⁵ Codex diplomaticus Arpadianus continuator... — P. 375.

⁴⁶ *Войтович Л.В.* Князівська верства в Галицькій землі // Четвертий міжнародний конгрес українців. — Ч. 1: Історія. — Одеса–К.–Львів, 1999. — С. 82; *Його ж.* Княжа доба на Русі. Портрети еліти. — Львів, 2006. — С. 482.

⁴⁷ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 662.

дитися”, и тако здумавше поидоша к Галичю»⁴⁸. Звернення митрополита Никифора примусило Святослава Всеволодовича розірвати переговори з угорським королем і шукати компроміс з Рюриком. Що стосується конкретно князя Данила Романовича, то слід тут нагадати, що Данило двічі — у 1205 та у 1211 рр. — возводився на галицький стіл. А тому його претензії на повернення до Галича були у достатній мірі легітимними.

Повертаючись до аналізу другого листа угорського короля Андрія II до Інокентія III, зазначимо, що зміст послання дає підставу вважати, що на момент його написання між Угорщиною і Малою Польщею стався конфлікт (орієнтовно навесні 1215 р.). В.Т. Пашуто висловив думку про те, що саме через небажання краківського двору допомагати угорцям у боротьбі з повсталими галичанами Андрій II вигнав польські гарнізони з Перемишля та Любачева⁴⁹. Проте, якщо йти за логікою джерел, звернення за посередництвом до папи стало наслідком погіршення відносин угорського короля з Лешком Бялим через згаданий конфлікт за західногалицькі території, а вже потім відбулися заворушення в Галичі.

Згадка в листах Андрія II до Інокентія III IV Собору римської церкви дає підставу датувати документи угорської канцелярії до дати його початку. А саме весною 1215 р. між Будою та Краковом виникло напруження у відносинах, весною ж — на початку літа почалися активні виступи галичан проти угорської присутності в Галичі. Г. Лябуда припускає, що коронація Коломана могла відбутися або на Різдво — 25 грудня 1214 р., або на Трійцю — початок літа 1215 р.⁵⁰, проте наведений вище аналіз заперечує обидва датування. Коронація відбулася або наприкінці зими, або весною 1215 р.⁵¹

В літературі виступи галичан проти угорців у Галицькій землі, у тому числі й події 1215 р., традиційно розглядаються як народні рухи або прояви класової боротьби⁵². Але аналіз джерел свідчить, що проти угорців виступали різні верстви населення Галичини, а тому така характеристика антиугорських виступів є недостатньо точною. Це була боротьба галицького громадянства проти іноземних окупантів, що мала соціальний та релігійний контекст.

Звернення короля Андрія не дало результату. Оточення краківського князя Лешка після виникнення конфлікту з угорцями із-за Галицької землі, не маючи змоги вести самостійно боротьбу з колишніми союзниками,

⁴⁸ Там же. — Стб. 663.

⁴⁹ Пашуто В.Т. Внешняя политика Древней Руси. — М., 1968. — С. 247.

⁵⁰ Labuda G. Zaginiona kronika z pierwszej polowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza: Próba rekonstrukcji. — S. 34.

⁵¹ Ibid.

⁵² Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. — С. 201; Софроненко К.А. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI–XIII вв. — М., 1955. — С. 97; Головки А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — первой трети XIII вв. — С. 94; та ін.

вирішило продовжувати активну галицьку політику шляхом пошуку політичних партнерів серед князів Русі. Галицько-Волинський літопис під 6720 (1212/3) роком фіксує намір Лешка Бялого запрошенням до Галича прихильного йому представника династії Рюриковичів вирішити проблему відновлення польського впливу у Прикарпатті: «Лестько же сжалися о срамоте своей и посла к Новугороду по Мьстислава, рекый: “Брат ми еси, пойди и сяди в Галиче”»⁵³.

Краківський князь звернувся за підтримкою до Мстислава Мстиславича Удатного, сина новгородського князя Мстислава Хороброго, внука київського князя Ростислава Мстиславича. В літописах він вперше згадується під 1193 р. як володар Треполя, а під 1207 р. як князь невеличкого Торчеського князівства. В 1209 р. він став князем Торопця. В 1210-1215 рр. та з початку 1216 по осінь 1218 р. Мстислав Мстиславич був князем Новгороду Великого⁵⁴. Вісім років — невеликий строк для князювання в одному місті, але, якщо взяти до уваги, яке в той час було бурхливе політичне життя у Новгороді, де деякі князі не засиджувались часом і декількох місяців, а інколи й тижнів, то це вже свідчить про неабияку політичну вдачу Мстислава. Ця вдача пояснюється значною політичною гнучкістю князя, його здатністю пристосовувати на свою користь будь-яку конкретну ситуацію. Не маючи достатніх власних сил та ресурсів, Мстислав Мстиславич вдало лавірував між новгородськими угрупованнями, що суперничали за верховенство в краї.

Велику роль у відносно довгій політичній кар'єрі Мстислава як князя північноруської землі відіграли і численні ратні успіхи. Зокрема, в 1216 р. він розбив у відомій Липицькій битві суздальських князів Юрія та Ярослава Всеволодовичів. Певною мірою ці ж риси Мстислав проявляв і в період свого десятилітнього перебування на Галичині. Проте, як виявилось, йому далеко не завжди вдавалося вирішувати складні проблеми політичного розвитку Південно-Західної Русі.

Перш ніж говорити про подальші події, слід відзначити, що ситуація в Галицькій землі в середині другого десятиліття XIII ст. не залишалася поза увагою володарів інших давньоруських земель. Так, у 1212 р. Всеволод

⁵³ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 731.

⁵⁴ *Костомаров Н.И.* Князь Мстислав Удалой // *Костомаров Н.И.* Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей: В 3 т. — Т. 1. — М., 1995. — С. 174–197; *Бузескул В.П.* Князь торопецкий Мстислав Мстиславович // *Журнал Министерства народного просвещения* (далі — ЖМНП). — 1883. — № 4 (апрель). — С. 221–269; 1883. — № 6 (июнь). — С. 240–287; 1883. — № 8 (август). — С. 188–220; *Эммаусский А.В.* Мстислав Удалой. — Киров, 1998; *Головко О.* Галицький період діяльності князя Мстислава Мстиславича Удатного // *Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. — Вип. 7–8 (август). — К., 2007. — С. 71–93; *Ejusd.* Halicki okres działalności księcia Mściśława Mściśławowicza Udałego // *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*. — Torun, 2008. — № 11. — S. 3–28.

Чермний позбавив синів Рюрика Ростиславича володінь у «Руській землі», звинувативши їх в участі в розправі, що відбулася у Галичі над Ігоревичами (1211 р.): «В то же лето изгони Всеволод Чермный, сын Святославль, правнук Олгов, внуки Ростиславле из Руси, тако рек: “братью мою два князя повесиле вы в Галице, яко злодея, и положили есте укор на всех; и нету вам части в русское земли”»⁵⁵. У тому ж році новгородський князь Мстислав Мстиславич і смоленський князь Мстислав Романович створюють коаліцію прихильних їм князів, яка відвойовує у Всеволода Чермного Київ. Князем у Києві стає Мстислав Романович, а член коаліції Володимир Рюрикович стає володарем Смоленського князівства. Тоді ж він отримав якісь володіння у Київській землі, вірогідно, Овруцьке удільне князівство, яке колись належало його батькові Рюрику Ростиславичу, а Мстислав Мстиславич — Торчеську волость⁵⁶.

Напередодні Липицької битви 1216 р. нащадки Всеволода Юрійовича, як про це пише Ніконовський літопис, фактично прагнули до поділу між собою всіх руських земель: «Таже князь велики Юрьи Всеволодовичь и брат его его князь Ярослав Всеволодович, со всею братьею своею и со всеми боары и мужи своими, вшедше в шатер, начяша делити грады: великому князю Юрью Всеволодовичю Володимерь и Ростов, а Новьгород князю Ярославу Всеволодовичю, а Смоленск князю Святославу Всеволодовичю, а с Киева возмем дань и князя в нем посадим из своих рук, а Галича также дань возмем; и целоваша крест, и написаша грамоты тако быти непреступно»⁵⁷. Отже, тоді галицький стіл цікавив не тільки новгородського князя Мстислава Мстиславича, а і його сусідів — суздальських князів.

Прикметно, що в Софійському першому літописі зміст угоди Юрія і Ярослава з їх союзниками дещо конкретизується, а саме пам'ятка передає текст промови князя Юрія до брата Ярослава: «Мне, брате княже Ярославе, Володимерьская земля и Ростовская, а тебе Новгород, а Смоленск брату — нашему Святославу. А Киев даи Черниговьским князем, а Галич нам же»⁵⁸. Н.С. Арцибашев, а за ним М.С. Грушевський писали, що остання фраза звучала: не «Галич нам же», а «Галич им же», тобто, на думку цих істориків, Юрій Всеволодович з братом хотіли віддати Галич чернігівським князям⁵⁹.

⁵⁵ ПСРЛ. — Т. 7. — С. 117; *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. — Львів, 1905. — Т. 2. — С. 234–235; *Бережков Н.Г.* Хронология русского летописания. — М., 1963. — С. 104.

⁵⁶ Новгородская первая летопись старшего и младшего извода. — М., 1950 (далі — НПЛ). — С. 253; ПСРЛ. — Т. 7. — С. 118; *Грушевський М.С.* Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. — К., 1891. — С. 277.

⁵⁷ ПСРЛ. — Т. 10. — С. 72.

⁵⁸ ПСРЛ. — Т. 5: Софийская первая летопись. — Вып. 1-й. — Изд. 2-е. — М., 1925. — С. 196.

⁵⁹ *Арцибашев Н.С.* Повествование о России. — Т. I. — Кн. 2. — М., 1838. — С. 294; *Грушевський М.С.* Очерк истории Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. — К., 1891. — С. 276.

Однак нам видається, що для такої корективи не має підстав, тим більше, що пряма вказівка Софійського літопису узгоджується з інформацією Ніконовського літопису про бажання Всеволодовичів взяти під контроль Галицьку землю.

Інтерес Мстислава Мстиславича до Галича був не випадковим. Мстислав Мстиславич Удатний мав певні генеалогічні підстави для претензій на Галичину, оскільки його мати була дочкою Ярослава Володимировича Осмомисла⁶⁰. Князь Мстислав був племінником Рюрика Ростиславича та двоюрідним братом його синів Ростислава Рюриковича та Володимира Рюриковича.

Відомий харківський історик В.П. Бузескул, який уславився своїми науковими працями з історії античності та середньовіччя, ще будучи студентом Харківського університету, дослідив життя князя Мстислава Мстиславича. За свою працю у 1879 р. історик отримав золоту медаль, а сама вона була видана у повному обсязі в авторитетному московському журналі⁶¹. Говорячи про причини запрошення краківським князем Лешком саме Мстислава Мстиславича до Галича, історик пояснює вибір польського володаря перш за все великою силою та політичним авторитетом на Русі новгородського князя⁶².

Крім Галицько-Волинського, в інших літописах також розповідається про прагнення Мстислава Мстиславича сісти в Галичі. У Воскресенському літописі під 6722 (1214) р. повідомляється: «Тое же зимы выиде из Новгорода Мстислав Мстиславичь, а княгиню с сыном остави в Новгороде, и сам иде к королеви в Галичь, просити себе Галича у него»⁶³. Проте вже з наступного, за 6723 (1215) р., запису відомо, що «Мстислав Мстиславич поиде из Руси Новугороду Великого на Ярослава Всеволодовича», якого під час відсутності Мстислава було запрошено до Новгороду⁶⁴. Пізніше під 6726 (1218) р. той же літопис повідомляє: «Того же лета иде Мстислав Мстиславичь и князь Володимер Рюриковичь на Галичь на королевича, и выидоша Галичане противу их, и Чахове, и Ляхове, и Морава, и Угри, и сосупившимся им одоле Мстислав, и вниде в Галичь, а королевича ис женоу ят, и взяв мир с королем, сына его пусти, а сам седе в Галичи»⁶⁵.

В Новгородському першому літописі під 6726 (1218) р. повідомляється, що тоді «Съзва Мстислав вече на Ярославль двор, рече: “Кланяюся святеи

⁶⁰ *Włodarski B.* Polska i Ruś: 1194–1340. — S. 64.

⁶¹ *Бузескул В.П.* Князь торопецкий Мстислав Мстиславич // ЖМНП. — 1883. — № 4 (апрель). — С. 221–269; 1883. — № 6 (июнь). — С. 240–287; 1883. — № 8 (август). — С. 188–220.

⁶² Там же. — № 8 (август). — С. 194–195.

⁶³ ПСРЛ. — Т. 7. — С. 119.

⁶⁴ Там же.

⁶⁵ Там же. — С. 126.

Софеи и гробу отца моего и вам, хоцю поискати Галица...»⁶⁶. Наступного, 6727 (1219) р., в тій же памяті записано: «Поиде князь Мьстислав, и Володимир (союзник Мстислава Володимир Рюрикович. — *Авт.*) ис Кыева к Галицю на королевиць, и выидоша галицане противу, и Чехове и Ляхове и Морава и Угре, и съступишася полкове; и пособи бог Мьстиславу, и в город Галиць воиде, а королевица руками изима и жену его, и взя мир с королем, а сына его пусти, а сам седе в Галице»⁶⁷.

Про те, що Мстислав у 1217 р. покинув Новгород і направився шукати собі галицький трон, повідомляє і автор «ести відправили руським багато дарів з проханням прийти з військом, щоб розрушити лівонську церкву. Проте великий король Новгорода Мстислав (Mislawe) тоді перебував у поході проти короля Угорщини, боровся за Галицьке (Galacie) королівство, а на своєму престолі в Новгороді залишив нового короля»⁶⁸.

Суперечливість інформації джерел призвела до значних розбіжностей в інтерпретаціях дослідників. Розуміння подій ускладнювалося тим, що завоювання Галича відразу ж викликало тривалі конфлікти, в умовах яких Мстислав його виборював. С.М. Соловйов та М.І. Костомаров вважали, що Мстислав завоював галицький трон у 1215 р.⁶⁹. Проте В.П. Бузескул, який підготував спеціальну розвідку про обставини завоювання Галича Мстиславом, розглянувши всі вищенаведені джерела, висловлюється на користь того, що ця подія сталася після 1218 р.⁷⁰

Більшість дослідників, починаючи з Д. Зубрицького і М. Дашкевича, також вважають, що Мстислав прийшов до Галича в 1219 р.⁷¹ Зазначимо, польські історики Б. Володарський, Д. Домбровський та М. Бартницький на підставі свідчень Генріха Латвійського вважають, що Мстислав Мстиславич

⁶⁶ НПЛ. — С. 260.

⁶⁷ Там же. — С. 260–261.

⁶⁸ Heinrici Chronicon Livoniae, rec. L. Arbusow et A. Bauer // *Scriptores rerum Germanicarum et Monumentis Germaniae Historicis. Separatim editi.* — Hannoverae, 1955. — P. 141–142 (cap. XXI, 2).

⁶⁹ *Костомаров Н.И.* Князь Мстислав Удалой. — С. 178–179; *Соловьев С.М.* Сочинения. — Кн. 1: История России с древнейших времен. — Т. 1–2. — М., 1988. — С. 604.

⁷⁰ *Бузескул В.П.* О занятии Галича Мстиславом Удалым // *ЖМНП.* — 1881. — № 3 (март). — С. 86–92.

⁷¹ *Зубрицкий Д.* История Древнего Галицко-Русского княжества. — Ч. 3. — С. 67; *Дашкевич Н.П.* Княжение Даниила по русским и иностранным известиям. — С. 9–10; *Шараневич И.* История Галицко-Володимирской Руси. От найдавших времен до року 1453. — С. 75; *Андряшев А.* Очерки истории Волынской земли до конца XIV ст. — К., 1887. — С. 160; *Грушевський М.С.* Хронологія подій Галицько-Волинської літописи. — С. 16–17; *Його ж.* Історія України-Руси. — Т. 3. — С. 513–515; *Насонов А.Н.* История русского летописания XI — начала XVIII вв. — М., 1969. — С. 279; *Александров Д.Н.* Феодальная раздробленность на Руси. — М., 2001. — С. 59–60.

став володарем в Галицькій землі в 1217 р.⁷² Проте, попри всю важливість інформації прибалтійської хроніки про політику Мстислава у Галицькій землі, вона не містить конкретної вказівки про час завоювання князем Галича.

Необхідно зазначити, що ніхто з дослідників історії боротьби Мстислава за Галич не пояснив достатньо аргументовано причин появи декількох, на перший погляд суперечливих одне одному, повідомлень про цю подію⁷³. На нашу думку, таку розбіжність джерельної інформації зводити до простої плутанини у викладі фактів у різних пам'ятках, як це роблять деякі науковці, не можна⁷⁴. З'ясування ж цього питання дозволить дати відповідь, коли розпочалася боротьба Мстислава за Галич, скільки було спроб оволодіння західноруським містом і, нарешті, зрозуміти взагалі перипетії політичного життя Південно-Західної Русі в другій половині 10-х років XIII ст.

Саме такий комплексний розгляд джерел дає підстави не тільки висловитись на користь того, що Мстислав зайняв Галич, вірогідно, десь у грудні 1218 р., а і відтворити весь хід виборювання галицького столу.

М.Г. Бережков, відносячи першу інформацію Воскресенського літопису під 6722 р. («Тое же зимы выиде из Новагорода Мстислав Мстиславичь, а княгиню с сыном остави в Новегороде, и сам иде к королеви в Галичь, просити Галича у него»⁷⁵.) на кінець 1214 — початок 1215 рр., вважає, що взимку Мстислав покинув Новгород, проте, вочевидь, означена подія сталася дещо пізніше, а саме навесні 1215 р. Співставлення цього повідомлення з інформацією Галицько-Волинського літопису під 6720 р. про запрошення краківським князем Лешком Мстислава Мстиславича до Галича, що сталосся взимку або на початку весни 1215 р., з вище наведеними нашими спостереженнями про можливий час конфлікту між Угорщиною та Малою Польщею в «післяспішський» період дає підставу вважати, що, втративши західногалицькі землі, краківський князь Лешко найпізніше наприкінці весни — на початку літа 1215 р. запросив до Галицької землі князя Мстислава Мстиславича, який, за його задумом, мав тут протистояти як угорцям, так і їх союзникам — галицьким боярам.

З тексту Галицько-Волинського літопису відомо, що галицьке боярство не бажало приходу до Галича Мстислава Мстиславича: «Галичани же вси и Судислав послашася по Данила. Данил же не утяже ехати, а Бенедикт Лысы

⁷² *Włodarski B.* Polska i Ruś: 1194–1340. — S. 62; *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. — S. 70–71; *Bartnicki M.* Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264. — Lublin, 2005. — S. 35.

⁷³ *Майоров А.В.* Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. — СПб., 2001. — С. 442.

⁷⁴ *Bartnicki M.* Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264. — S. 35.

⁷⁵ ПСРЛ. — Т. 7. — С. 126.

бежа во Угры со Судиславом, а Мъстислав седе в Галичи»⁷⁶, проте це запрошення мало місце приблизно у 1218 р. За свідченням галицького книжника, запрошений боярами до Галича волинський князь Данило Романович, як ми вважаємо, у тому ж 1218 р., не встиг приїхати в Галич раніше Мстислава («Данил же не утяже ехати»). На думку М.Ф. Котляра, ближча відстань до Галича від Володимира, ніж від Новгороду, є доказом надуманості версії книжника, а отже Данило не мав можливості вступати в конфлікт з могутнім суперником, котрий легко вибив з Галича угорський гарнізон⁷⁷.

Але цікавим є сам факт того, що боярин Судислав запрошував до Галича князя Данила Романовича. Дуже непрості відносини цього боярина — фактичного лідера галицьких магнатів — з Данилом протягом тривалого часу не дають підстав вважати, що літописна інформація — плід домислу літописця. Скоріше за все, довідавшись про створення коаліції Мстислава та князя Володимира Романовича і знаючи про велику силу першого, Судислав не мав іншого варіанту, як обирати для себе «менше зло» в особі волинського володаря.

Однак Данило Романович, (що зрозуміло) міг і не скористатися цим запрошенням. І тут треба пам'ятати, що втручання Романовичів у галицькі справи могло призвести не тільки до небажаного зіткнення з Мстиславом і Володимиром, а і стати причиною конфлікту з краківським князем Лешком і його волинським союзником — белзьким князем Олександром Всеволодовичем.

Повертаючись до подій 1215 р., згадаємо, що в розглянутому вище другому листі короля Андрія ІІ до папи Інокентія ІV йдеться про військо, яке під час заворушень у Галичі підійшло до укріплень міста («Проте останнім часом народ Галиції, відмовившись від присяги на вірність, не тільки відступив від свого Короля, але також, зібравши військо з навколишніх русинів, обложив галицький замок, в якому перебував наш син з невеликим загonom») ⁷⁸. Є підстави думати, що тут мова йшла про дружину Мстислава Мстиславича, яка на запрошення Лешка орієнтовно влітку 1215 р. прибула у Прикарпаття. Але тоді Мстислав вирішив полюбовно домовитися з Андрієм ІІ про надання йому галицького столу. Невдача цих переговорів змусила Мстислава Мстиславича повернутися до Новгороду на початку 1216 р. Після повернення Мстислав взяв участь у згаданій вище Липецькій битві 1 березня 1216 р. і лише в наступні роки відновив боротьбу за Галицьку землю.

Час чергового виступу Мстислава Мстиславича і його союзника Володимира Рюриковича було обрано дуже вдало. У 1217–1219 рр. відбувся п'ятий хрестовий похід, ідею проведення якого підтримував угорський

⁷⁶ ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 731–732.

⁷⁷ Котляр М.Ф. Данило Галицький. Біографічний нарис. — К., 2002. — С. 124.

⁷⁸ Codex diplomaticus Arpadianus continuator... — Р. 374.

король Андрій II. На початку військову кампанію хрестоносців очолювали угорський король і австрійський герцог Леопольд. Леопольд прибув на Схід у вересні 1217 р., а Андрій II у листопаді 1217 р. Австрійські, угорські та германські війська спочатку висадилися у Сирії, проте місцеві хрестоносці не були в захваті від ідеї війни з Єгиптом. Держави хрестоносців на Близькому Сході в той час переживали посуху, і тут виникли проблеми із забезпеченням прибульців продовольством. До того ж Ієрусалимське королівство прагнуло підтримувати мирні відносини з Єгиптом, розвивати з ним торговельні зв'язки.

Андрій II і Леопольд згодом в'язалися у дрібні конфлікти в Сирії і Палестині, а також здійснили напади на Дамаск, Наблус и Бейсан, проте не досягли успіху в осаді потужної мусульманської фортеці Мон-Фарон. Після цієї невдачі угорський король у січні 1218 р. покинув Близький Схід і десь у березні-квітні того ж року повернувся додому⁷⁹. Участь у хрестовому поході спустошила державну скарбницю, посилила опозиційні монархові сили, стан королівського війська був дуже важким⁸⁰. Цікаво, що про невідале перебування угорського короля на Сході, його участь у хрестовому поході збереглася інформація в давньоруських пам'ятках. «Того же лѣта ходи король с угры и с Немци в Иерусалим и быся за гроб Господень с Срацины и, не успев ничтоже, возвратився», — пише про це під 6725 р. Типографський літопис⁸¹.

Тому в 1218 р. угорський гарнізон у Галичі на чолі з Бенедиктом Лисим та король-юніор Коломан не могли розраховувати на достатню підтримку з батьківщини. Їм допомагали у боротьбі з Мстиславом та його союзниками лише чеські, моравські й польські найманці. Літописні свідчення наводять на значну роль у подіях на Галичині київського князя Володимира Рюриковича. Водночас існують підстави для припущення, що в Галицько-Волинському літописі воєдино зведено інформацію про дві виправи Мстислава до Галича (1215 та 1218 рр.).

Утвердження Мстислава Мстиславича в Галичі не справдило сподівань краківського князя Лешка, оскільки новий галицький володар не став провідником його політики у Південно-Західній Русі. Саме це і стало причиною відновлення польсько-угорських переговорів. Літопис повідомляє,

⁷⁹ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis... — Т. 3. — V. 1. — P. 250–254.

⁸⁰ A history of the crusades. General editor Kenneth M. Setton. — Vol. II: The latest crusades, 1189–1311. — Madison–London, 1969. — P. 387–394.

⁸¹ ПСРЛ. — Т. 24; Летопись по Типографскому списку. — Петроград, 1921. — С. 87; Мудеревич В.І. Хрестоносний рух на Близький Схід і руські землі у кінці XI — першій половині XIII ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Чернівці, 2009. — С. 12. О.О. Шахматов відзначає, що створений на початку XVI ст. Типографський літопис зберіг низку унікальних свідчень (Див.: Шахматов А.А. Обзорение русских летописных сводов XIV–XVI вв. — М.–Ленинград, 1938. — С. 288).

що тоді, у 1219 р. Лешко заявив угорському королю Андрію: «Не хочу частини в Галичі, но дай его зятю моему»⁸² і запропонував виступити разом проти Мстислава. Ця інформація підтверджує думку, що саме суперечка про те, кому має належати західна частина Галицької землі — Перемишльська волость та місто Любачів, — і була головною причиною зриву Спішської угоди 1214 р. краківського князя Лешка Бялого і угорського короля Андрія ІІ.

⁸² ПСРЛ. — Т. 2. — Стб. 733.